

ugyanily hazafias érzület által sugalt aggályait elfogúlatlanúl fogják mérlegelni.

Ezen aggályaim alapján ajánlanám a debreczeni protestáns egyetem tervezőinek jóakarátú megfontolásába, vajon nem volna-e jobb jelenlegi főiskolájuk keretében maradvá jogacademiájuk fejlesztése mellett esetleg a philosophiai szakok számára is egy *academiát* létesíteni, mely tanárjelöltjeiket néhány éven át képezhetné? vagy valamelyik egyetem mellett egy internátust állítani fel tanárjelöltjeik számára, a hol egyházi felügyelet és vezetés alatt állhatnának?

Hogy a protestáns theologiai facultás kérdését mikép vélem megoldandónak, arról tanulmányom utolsó fejezetében szólok.

Mindenesetre pedig megfontolandónak vélem a felhozott szempontokat a *törvényhozás* részéről, ha a protestáns egyetem felállításának kérdésével, — esetleg az egyetemi törvény megalkotásával — foglalkozni fog, a melyeknek egyikét vagy másikat merőben elkerülhetetlennek tartanám, ha a debreczeni terv a megvalósulás stádiumába lépne.

A felekezeti egyetem állítására irányuló mozgalomból pedig levonhatjuk azt a tanulságot, hogy *jó lesz a harmadik állami egyetem fölállítását soká nem késleltetni*, mert e kérdés megoldatlan volta az egyedüli, a mi annak a mozgalomnak némi látszólagos jogosúltságot kölcsönöz.

V.

Az előbbieken előadtam az egyetemeink szaporítására irányuló törekvés rövid történetét és jelen állását, indokolni iparkodtam a harmadik egyetem szükségességét és kifejtettem, hogy annak, ha a hozzákötött czélokat elérni akarjuk, *állami egyetem*-nek kell lenni, mert egy felekezeti egyetem ama czélokat a maguk teljességében megvalósítani nem is tudná s úgy a tudo-

mány; mint a nemzeti érdekek szempontjából veszélyeket is rejtene magában.

Most még azt tartozom előadni, hogy a harmadik állami egyetemet miképen vélem megvalósítandónak s hogy azzal kapcsolatban felsőbb oktatásunk további fejlődésének milyen irány volna felfogásom szerint adandó.

És itt már el nem kerülhetem, hogy a *hely kérdésétől* ne szóljak, és pedig mindjárt e fejezet elején, mert azt, a mit az egyetem szervezetére nézve később mondandó leszek, kénytelen leszek némely tekintetben a kínálkozó helyek viszonyaira is vonatkoztatni.

A harmadik egyetemre irányuló mozgalom folyamában következő városaink lettek, — részint tradícióik, történeti reminiscenciáik, részint jelenlegi előnyös viszonyaik s a cél iránti áldozatkészségük alapján — a harmadik egyetem esetleges helye gyanánt említve: Pozsony, Győr, Szeged, Kassa, Nagy-Szombat, Nagy-Várad, Pécs, Veszprém, Gyulafehérvár, Sárospatak, Debreczen.

Azt hiszem, mindenki egyetért arra nézve, hogy főleg *Pozsony, Szeged, Kassa és Debreczen* tekintendők olyanoknak, a melyek között a választásnak meg kell történnie.

Kijelentem, miszerint részemről a harmadik egyetemet annyira szükségesnek tartom, hogy bár annak sikeres működése és felvirágozása nagy részben függ a választandó helytől, s e tekintetben az említett városokat nem tartom egészen egyenlően qualificáltaknak, mégis szívesebben tudnék részemről belenyugodni abba, hogy azok *bármelyikében* jöjjön létre az egyetem, mintsem abba, hogy e fölötti meg nem egyezhetésünk miatt a kérdés még tovább is megoldatlan maradjon.

En tehát, ha az arra illetékes kormány a kezdeményezést ama négy, kivétel nélkül jelentékeny és bizonyos viszonylagos előnyöket felmutató város bármelyikének váiasztása alapján megtenné, azt valami

nagyon mereven ellenezni nem tudnám, de véleményemet a *viszonylagos előnyök súlyára* s e szerint a négy város egymás közötti elsőbbségi igényére nézve teljes őszinteséggel kívánom elmondani.

Nem reflectálok mindazokra, a mik néha nem menten a túlzástól egyik s másik város mellett fölhozzattak; csak a leglényegesebb dolgokat emelem ki.

Pozsony mellett szól az, hogy ott régi kultúra és történeti tradíciók alapjain épülne föl az egyetem, hogy ott egy igen jól ellátott jogacademia kész jogi kart szolgáltatna, hogy kórháza, mely a budapestiek után után legnagyobb az országban* nagy betegforgalmával és hullaanyagával klinikai célokra alkalmas volna, míg nem rég épült, jól felszerelt bábaképezdáját a szülészeti és nőgyógyászati tanszék használhatná. Az üresen álló s talán nagyobb nehézségek nélkül megszereshető primási palota imposáns, párját ritkító központi épületül szolgálna. Bécs közelsége a szellemi művelődés ottani eszközeit az egyetem javára felhasználhatókká tenné; a város nagy intelligentiája, kellemes fekvése élénk vonzerőt fejthetne ki; az ország nyugoti részeiből most nagy számmal az osztrák egyetemekre tóduló magyar ifjak szívesen telepednének le a pozsonyi egyetemen.

Ellene fölhozni szokták, hogy Bécs közelsége nem előnynek, de hátránynak bizonyúlna, mert elnyomná az egyetem önálló, magyar szellemű fejlődését s a város másik hátrányaképen a benne időnkint erőre kapott nemzetiségi törekvéseket említik.

Szeged mellett szól az, hogy az országnak Budapest után legnépesebb városa (85.569 lakos), hogy a tiszta magyar elem központja, a magyar alföld székhelye s ezért egyeteme kiválóan alkalmas volna a magyar faj szellemi színvonalát emelni. A városnak az

* Van benne 450 ágy 4800 évi betegforgalommal, a múlt évben 371 bonczolási esettel.

árvíz óta létrejött modern épületei szinte kínálkoznak tanárok és ifjúság befogadására, vonzereje a délvidéki nemzetiségekre eddig is nagynak bizonyult s így elősegítené azoknak az új egyetem szellemi körébe vonását. A tekintélyes Somogyi-könyvtár az egyetem gyűjteményeinek jó magvát képezné s a város a magerejéből museumot is kíván létrehozni; bábaképezde itt is van, a kórházat a város gyarapítani hajlandó, sőt mint újabban a lapokban olvasható volt egész új, nagy közkórház építése van tervben.

Szeged ellen főleg népszámához mérten intelligentiájának csekély számát s azt a körülményt hozzák fel, hogy túlnyomóan gazdasági foglalkozású nép által lakva, benne eddig nem fejlődött ki az a szellemi légkör, a mely a magasabb kulturintézmények fölvirágoztatására alkalmas. Itt jogacademia sincs, tehát valamennyi kart újon kellene alkotni.

Kassa mellett a legfőbb érv az a régi, hagyományos áramlat, mely a legtávolabb vidékek ifjait a felvidék iskolái felé vontá és vonja még, bizonyára nemcsak a „német szó“ miatt, a melyet most már bajos ott megtanulni, de a felvidéki városok kiváló műveltsége kedvéért is, a mely Kassán teljes mértékben főlalálható. Itt is volt régebben egyetem s Kassa a magyar irodalom és művészet kifejlesztésében a század elején nagy szerepet vitt. Különös előnye, hogy az itteni jogacademia már állami s így annak az egyetembe olvasztása nem igényelné jogi kérdések megoldását, helyesebben az állam általi átvételt, mint a tanulmányalapból fentartott pozsonyi jogacademiáé. A kassai egyetem a magyar nemzeti kultúra elterjesztésének hatalmas eszköze volna az éjszaki felvidéknek jobbára jó érzelmű és fogékony tótsága között.

Kassa ellen szól némileg az, hogy a négy szóbanforgó város között a legkisebb (28.884 lakos), valamint az, hogy eddig a város — vagy anyagi erő hiányában vagy mert maga kevés reményt táplál az egyetem el-

nyerésére, — a legcsekélyebb actiót fejtette ki s legkevesebb ajánlatot tett.

Debreczen eddig tulajdonképen inkább csak mint felekezeti egyetem székhelye jött szóba, de tekintettel tagadhatatlan jelentőségére és arra, hogy a felekezeti egyetem eszméjét elvben elutasítandónak tartom, kötelességemnek vélem vele, mint állami egyetem esetleges székhelyével is foglalkozni. Előnye tiszta magyarsága s az, hogy szintén régi kulturintézmények állanak benne; újabban teljesen modern kórház is épült; az eddig történtek mutatják, hogy Debreczen lakossága egy nagy tudományos intézet létesítése érdekében bármily áldozatokra kész; ez talán bebizonyúlna akkor is, ha nem felekezeti, de állami egyetem létesítése forogna szóban. A felekezeti jogacademiák között itt van a leglátogatottabb és legjobban ellátott, mely látogatottságra a királyi jogacademiákat is megelőzi.

Debreczen árnyoldala, — mint már említettem, — geográfiai fekvése: Budapest és Kolozsvár között úgyszólván a középén, és meglehetősen határozottan előtérbe lépő felekezeti (t. i. protestáns) jellege, a melylyel szemben azonban viszont néhányan Szegednek kifejezetten katolikus jellegét szokták kifogásolni.

A vitakérdés — mai állása szerint — főleg azon a ponton látszik megfordulni, hogy *mit akarunk a harmadik egyetemmel főképen elérni?* azt-e, hogy a magyar kultúra a nemzetiségekre való erősebb ráhatás által terjedjen, vagy azt, hogy a magyar fajú elemek a magasabb műveltség áldásaiban könnyebben és tömegesebben részesüljenek? Az előbbi irányzat szempontjából első sorban Pozsony, másodsorban Kassa; az utóbbi irányzat szempontjából első sorban Szeged, másodsorban Debreczen jönnének tekintetbe.

Nézetem szerint azonban ezek az irányzatok nagyon egyoldalúan állítják oda az egyetem föladatát, s azért egyikök sem fogadható el kizárólagos zsinórmértékül az egyetem helyének megválasztásánál.

Az egyetem főczélja mindenesetre a *nemzeti műveltség* emelése; de e czélnek *mindkét irányban*, úgy azokkal az elemekkel szemben, a melyeket a művelés által a *nemzet*hez *szorosabban hozzátartozni*, mint azokkal szemben, a melyeket a művelés által csak *megerősíteni, fölemelni* kell, csupán úgy felelhet meg, ha *nagy szellemi erő kifejtésére képes*. Ez a nagy szellemi erő pedig könnyebben fejlődik ki ott, a hol már régi műveltség, élénk szellemi élet, tudományos légkör van, mint ott, a hol mindezt úgyszólván az egyetemnek magának kell teremtenie. Ez a nagy szellemi erő, ha egyszer megvan, könnyebben pótolja a geográfiai közelséget, mintsem a geográfiai közelség pótolhatná a szellemi erő hatását.

Lehet, hogy tévedek, de én azt hiszem, hogy *Pozsony*-ban az egyetem kedvezőbb talajt találna arra, hogy rövid idő alatt oly szellemi erő fejlődjék ki benne, minő az egyetemhez kötött nagy nemzeti kulturmissió teljesítéséhez szükséges; ezenkívül ott az egyetem létesítése legkönnyebben és leggyorsabban is volna eszközölhető. A mi az ottani nemzetiségi áramlatokat illeti, azt hiszem, a magyar állam ma már erősebb, semhogy attól kellene tartani, hogy intézményei a környezetükben föl-fölmerülő nemzetiségi velleitások által akármi tekintetben érintethetnének; ellenkezőleg, majdnem bizonyosnak tartom, hogy a hol a magyar állam művelődési intézményei teljes világító és melegítő erejüket fejtik ki, ott az államellenes törekvések parasitái is el fognak tűnni vagy legalább veszélytelenekké fognak válni. A mi pedig Bécs közelségét illeti, — az oly nagy szellemi központ, mint az osztrák főváros egyetemé, minden körülmények között érvényesít bizonyos befolyást a közel szomszéd ország szellemi életére, kivált ha annak fejlődésében a múltban éppen a német kultúra olyan nagy szerepet vitt, mint a nyugati Magyarorszáგéban. Ez a befolyás tehát ma is, és pedig nagy mértékben nyilvánul; és én éppen azt hiszem, hogy jelen-
tekenyen *csökkentené* ezt a nagy befolyást az, ha éppen

Magyarhon nyugati határszélén egy nagy kulturzentrum létesülne, melyet nemcsak a nemzeti művelődés jelenlegi erős áramlata, de *saját jelentőségünk érdeke* is arra késztetne, hogy tudományos működésében önálló magyar irány érvényesítésére törekedjék. Természetesen azt nem lehet, de nem is szabad kizárnunk, hogy a Pozsonyban felállítandó egyetemnek úgy tanárai, mint hallgatói Bécs gazdag gyűjteményeit, tudományos intézeteit, sőt esetről-esetre a kiváló tudosaival való közvetlen szellemi érintkezést is tanulmányaikban, tudományos munkáikban fölhasználják; ez saját tudományosságunknak csak javára szolgálhat és szellemi önállóságunknak kevesebb ártalmával jár, ha Bécs szellemi kincsei és tudományos életének termékei a tudománynak egy nagy magyar központjában öntudatosan feldolgozva hatják át saját műveltségünket, mintha ily közvetítés nélkül a maguk idegenségében közvetlenül lesznek a mi tudásunknak alkatelemeivé. E mellett bizonyos, hogy Bécs kifejlett tudományos élete erős ösztönző hatással lesz a pozsonyi egyetem férfaira, a kik — mint már kiemeltém, — saját maguk és egyetemük jelentősége érdekében fognak igyekezni ezt az impulsust nem egyszerű szolgai utánzás, hanem új irányok kitűzése, új utak törése által követni, idővel talán — a mi épen nincs kizárva — a bécsiekkel a tudomány nemzetközi terein nemes versenyre is kelni.

Az a felfogás, a mely nemzeti kulturánk hamisítatlan kifejlesztésének egyedüli módját a minden idegen behatástól való merev elzárkózásban látja, s minden nemzeti műveltséget magából a nemzetből kizárólagos nemzeti, faji módon és irányban akar előteremteni: ez a felfogás valószínűleg soha sem fog a pozsonyi egyetem eszméjével megbarátkozni. De ez a felfogás a magatúlzásaival a nemzetiségi eszme mai modern túlhajtásainak eredménye csupán és a mily mértékben fognak a nemzetiségi eszme *ellenünk irányuló* túlságainak veszélyei ezen eszme erejének szükségkép beállandó csökkenésé-

vel egyidejűleg enyészni, oly mértékben fognak a nemzeti irány *tetszetős* túlajtásai is mind kevesebb és kevesebb követőre találni. Elfogulatlanul gondolkozó ember lehetetlen, hogy be ne lássa, miszerint nekünk kulturánk, különösen tudományunk továbbfejlesztésében még nagyon sokat kell a külföldtől recipiálnunk; de nem szolgálilag és úgyszólván mechanice, hanem úgy, hogy a fölvelt idegen elemek a nemzeti szellem által megragadva, tudományos életünknek organikus alkotó részeivé váljanak. A külfölddel való folytonos érintkezés nélkül szellemi haladásunk és alkotásaink számára objectiv mértéket sohasem kaphatunk s e nélkül hiányzik minden önbirálat s tehát minden igazi haladás is. Csak arra kell ügyelnünk, hogy az érintkezést lehetőleg minden művelt nemzet szellemi életével egyaránt fentartsuk és *hogy egy kultúra befolyása a miénkre egyoldalúan túlnyomóvá ne váljék*. E tekintetben azomban, — ha magyar tudósaink feladatuk magaslatán állanak és ha a kormány kiküldetésekkel, tanulmányutakkal a kellő irányban hat, — Bécs pusztá geográfiai közelségében valami nagy veszélyt nem látok. Azon a tényen, hogy a művelt európai államok között Austria van hozzánk legközelebb, — a maga, maholnap már épen nem tiszta német kulturájával, — amúgy sém változtathatunk; szellemi központjainknak a határhoz közelebb tolésa által e közelség általános szellemi hatását kisebb mértékben fokozzuk, mint a mily mértékben *gyöngítjük* elhatalmasodását azon a vidéken, a melynek számára magyar központot alkotunk.

Korántsem akarom e véleményem által kisebbíteni azt a hivatást, mely Szeged városára az én meggyőződésem szerint is nemzeti kulturánk továbbfejlesztése terén vár. De épen tekintettel az elmondottakra én *Szeged*-et alkalmasabbnak tartom oly főiskola székhelyét, mely nem a régi kulturában gyökerező, történelg kifejlett tudományszakok művelésével foglalkozik, hanem a modern gazdasági élet talajában felnőtt s azt a haladás

bámulatos vívmányaival át meg átalakító *technikai tudományok* tanítását és ápolását bírja czéljául. *Egy második műegyetem, esetleg gazdasági szakoktatással is kapcsolatban,* kitűnő székhelyet, kaphatna Szegeden s felállítása ott azzal az előnnyel járna, hogy *épen a magyar elemet erősebben terelné a technikai pályák felé.*

Amúgy is elérkezett az ideje, hogy a harmadik egyetem mellett immár második műegyetemről is kezdjünk gondolkozni; hiszen a mit egyetemeink számáról viszonyítva a népességhez és hasonlítva a külföldhöz mondtam, az ép úgy ráillik a műegyetemek kérdésére. Nálunk a mérnöki, építész szakma egyetlen főiskola által van képviselve; ezt lehet mondani a gépész-mérnökségről is, mert a kassai intézet csak ipariskola; vegyészeket is technikai irányban tulajdonképen csak a műegyetem képez. Ausztriában öt műegyetem van, Németországban kilencz, Olaszországban is öt, — így Európának majdnem minden állama túltész e tekintetben is rajtunk; pedig kétségtelen, hogy a rohamosan fejlődő budapesti műegyetemre ép oly jótékony hatással volna egy pepiniérekepen szolgálандó vidéki műszaki főiskola, mint a kolozsvári egyetem a budapestire; az is bizonyos, hogy a technikusok számának* örvendetes növekvésével szemben maholnap a budapesti műegyetem minden kibővítése és újabb építkezése sem fog elegendőnek bizonyulni, ha még egy politechnikumot nem állítunk.

Tehát nézetem szerint Szegeden egy második műegyetem volna állítandó s a harmadik egyetem Pozsonyban szervezendő; hogy ezzel kapcsolatban milyen más szervezeti kérdések állanak még elő s azok megoldása mily irányban volna keresendő? ezt még néhány észrevétellel tartozom megvilágítani.

* Az 1893/4. tanév téli felében 932.

Az 1883-iki enquête alkalmával a nézetek megoszlottak arra nézve, *hogy a harmadik egyetem milyen karokból alakuljon* s nevezetesen, *hogy annak theologiai kara legyen-e?*

Az elmondottak után nem szükséges többé újból indokolnom abbeli véleményemet, hogy az új egyetem mulhatatlanul orvosskarral volna szervezendő, a mely szükségkép maga után vonja a természettudományi szakokat is. A matematikai és természettudományokat jobb volna mindjárt önálló karként szervezni, — mint Kolozsvárott, — s a bölcsészet-, történet- és nyelvtudományi szakokból is külön kart alkotni. Ez a kettéválasztása a régi rendszer szerint egységes úgynevezett „philosophiai kar“-nak hovatovább Budapesten is szükségessé fog válni, mert a mai állapot mellett szakkérdések fölött gyakran épen nem szakértő többségek döntenek. Ezekhez járúlna — illetőleg ezeket a hagyományos rangsor szerint megelőzné — a jog- és államtudományi kar; s így szervezve az új egyetem alkat-elemeire nézve megegyeznék a kolozsvárral.

A theologiai kar kérdésének, — melyet a képviselőház közoktatási bizottsága az enquête meghallgatása után függőben tartandónak jelzett, — nálunk már szintén egész kis története van. Bárány Eötvös József 1870-iki egyetemi törvényjavaslatában a pesti egyetem következő karokkal volt contemplálva: 1. bölcsészet-nyelvészeti; 2. orvosi; 3. jog- és államtudományi; 4. róm. kath. theologiai; 5. gör. keleti theologiai; 6. protestáns theologiai kar. E szerint b. Eötvös az országnak akkoriban egyetlen egyetemén valamennyi bevett hitfelekezet számára (az unitáriusok kivételével) hittani kart tervezett, — a protestáns felekezetekét azonban egyesíteni kívánta. Ettől jelentékenyen eltért a Trefort Ágoston 1873-iki javaslata, mely a hittani karokat egyben eltörölte, a budapesti egyetem kátholikus theologiai facultását csak kivételesen és átmenetileg tartotta fenn s a budapesti philosophiai kart is —, a francia

rendszer módjára, — kettéválasztatni kívánta. Ezen javaslat szellemében lett a kolozsvári egyetem annak idejében szervezve.

Az enquête alkalmával csak kevesen emeltek határozottan szót a theologia facultás mellett, de ezek s közöttük különösen Láncezy Gyula, nagyon nyomatékos indokokat érvényesítettek mellette.

Az állam és az egyház közötti viszonyok fejlődése az utóbbi évtizedekben több államban az egyetemek theologiai karainak megszüntetésére s a pap képzésnek csupán a külön hittani intézetekbe való koncentrálására, néhol felekezeti egyetemek szervezkedésére vezetett. Ez történt Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban, Oroszországban, míg viszont Ausztriában s főleg a protestáns többségű országokban (Németország, Anglia, Holland) a theologiai karok rendszere fentartotta magát, bár különösen a katolikus papképzés nem olvadt belé egészen az egyetemi karokba.

A kétféle rendszernek úgy az állam, mint az egyház szempontjából megvannak a maga előnyei és hátrányai. Nálunk az uralkodó áramlat a hetvenes évek óta a theologiai karoknak határozottan *nem kedvezett*; nézetem szerint azonban ez az áramlat viszonyaink és különösen állami és nemzeti érdekeink szempontjából aligha bír valami öntudatos jogosultsággal.

Tekintve az eddigi fejleményeket és a jelenlegi, meggyökerezett állapotokat, azt, hogy mi a papképzést bármely felekezetre nézve egészen és kizárólag az egyetemekre összpontosítsuk, elérhetőnek nem tartom. De azt a helyzetet, a mely nálunk és másutt is a katolikus egyházra nézve fennáll, hogy t. i. külön papi semináriumok mellett lehetővé van téve az, hogy a papnövendékeknek legalább egy része egyetemi theologiai karon képeztesse; ezen kiképztetése alatt más, az egyetemen képviselt tanszakokkal is bizonyos mértékben foglalkozhassék s tanulmányainak befejeztével a theologiai szakból a csakis egyetem által nyújtható

legmagasabb, t. i. doctori fokozatot elnyerhesse: ezt a helyzetet úgy az illető egyházra, mint az államra nézve előnyösnek, czélszerűnek s ép azért tovább fejlesztendőnek és lehetőleg a többi bevett hitfelekezetekre is kiterjesztendőnek vélem.

Nézetem szerint ugyanis, bár elméletileg könnyen igazolható s liberálisnak látszó, de rövidlátó felfogás az, mely a papképzést az egyetemtől mintegy távol tartani akarja. Akármint fejlődjenek nálunk a vallásszabadság elve alapján az egyházak és az állam közötti viszonyok, jól képzett, művelt, tudományos látkörrel bíró papokra mindig szükség lesz s ezért indokolatlan volna, hogy az állam-e fontos hivatási kör képzésének ügyével szemben a nem törődés kényelmes álláspontjára helyezkedjék. Szükséges lesz gondoskodni arról, hogy a papképzés mindennemű intézetei megfeleljenek azoknak a követelményeknek, a melyeket az állam, — a vallási meggyőződéses és vallásgyakorlati rendszerek teljes kímélése mellett, — a maga érdekei szempontjából felállítani jogosítva van; de szükséges másrészt, a papság értelmi színvonalának emelése érdekében gondoskodni arról is, hogy azok a papjelöltek, a kiket a maguk hivatási szakában magasabb tudományos ambíció vezérel, ezen ambíciójuk kielégítését az állam intézményeinek segítségével megtalálhassák. Ezen az úton azokat az egyházakat is, a melyek eddig a magyar állameszmétől kevésbbé vannak áthatva, legalább papjaiknak egy élte-je által szorosabban csatolhatjuk az államhoz, s megszüntethetjük azt a ma fennálló anomáliát, hogy a hittani szakban a legmagasabb academiai fokozatot csak egyetlen egyház papjai nyerhetik el s ha például egy protestáns lelkész, valamely külföldi egyetemen meg is szerezte a theologiai doctori diplomát azt a hazában még nostrificáltatni sincs módjában.

Abból az álláspontomból kifolyólag, a melyet előbb a felekezeti egyetemek eszméjével szemben kifejtettem,

és előre bocsátván, hogy a megoldás javasolt módjánál én föltételezem az illető egyházi tényezők jóakarati hozzájárulását, mert a nélkül theologiai karoknak megfelelő eredménynyel való felállítása nem is képzelhető: következőkben körvonalaazom a hittani karok kérdésének azt a megoldási módját, melyet viszonyaink között legcélszerűbbnek vélnék; de a melyet magam sem tekinthetek máról holnapra megoldandó feladatnak.

A budapesti egyetemi meglágyandó volna a maga katholicus theologiai karával, melylyel történetileg összenőtt; a míg ezt a kart az állam fentartja és időről-időre szükséges fejlesztéséről is gondoskodik, addig az egyetemi alapnak, vagy ezen alap egy részének revindicálására irányuló törekvéseket nézetem szerint jogosítva van visszautasítani. De éppen ebből a szempontból elkerülendőnek tartom a budapesti egyetemnek minden oly fejlesztését s különösen újjáépítését, mely a hittani karnak az egyetemtől való elszakadását idézhetné elő.

A kolozsvári egyetemen a jelenlegi négy kar mellé ötödiknek egy egyesült állami protestáns theologiai facultás volna felállítandó. Az ilyen egyesítés alig hiszem, hogy elvi akadályokba ütköznék. Ilyet tervezett b. Eötvös is, és ilyen egyesített facultás eszméje szóba jött protestáns egyházirodatmi téren már a debreczeni egyetemmel kapcsolatban is. Azt hiszem, elegendő volna a két evangélikus hitfelekezet szerint a dogmatika és liturgia számára külön-külön tanszékeket állítani, a többi közös lehetne. Egy ily protestáns hittani karnak éppen Kolozsvárott való felállítása teljesen megfelelne ama fontos szerep hagyományainak, melyet Erdély a magyar protestantismus történetében vitt s egy új, nevezetes vonzerőt kölcsönözne a kolozsvári egyetemnek, annak bizonyos tekintetben az egész országra szóló speciális jelentőséget adna. Ez az intézkedés elérhetővé tenné — az egyetemi rendszer minden sérülme s minden bonyodalom nélkül — azt a célt, a melynek érdekében az erdélyi evang. reformált egyház már tárgyalásokat

is kezdeményezett a kormánynyal s megoldhatná azt a feladatot is, a mely a debreczeni felekezeti egyetem tervének egyik legfőbb indító oka volt. Meg kell jegyez-
nem, hogy részemről a megoldás e módját tartom egye-
dül lehetségesnek ama cél megvalósítására, miszerint
a Kolozsvárott most felállított ev. református hittani
academia az ottani egyetemmel „kapcsolatba hozassék“;
ez az academia t. i. beolvasztható volna az egyetemi
karba, az egyház részére olyan jogok tartatván fenn, a
minőket Eötvös báró 1870-iki törvényjavaslata szánt a
felekezeteknek.

A mi a *harmadik egyetemet* illeti, az *egyelőre* létesít-
hető volna theologiai kar nélkül is, de kifejtett nézetem-
hez képest kívánatosnak tartanám, hogy ezen az egye-
temen — akár Pozsonyban, akár Szegeden, vagy Kas-
sán jöjjön az létre, — legalább később *katholikus theologiai*
facultást állítson az állam. Csak ha Debreczen válasz-
tatnék a harmadik egyetem székhelyeül, ott az egyetem
alig volna protestáns hittani kar nélkül képzelhető s ez
esetben Kolozsvárott esnék el e kar. Két katolikus és
egy protestáns theologiai kar a magyar állam egye-
temein, körülbelül megfelelne annak a számaránynak
is, a mely nálunk a hitfelekezetek között fennáll és
megegyezne például a kérdés megoldásának azzal a
módjával, a mely a hasonló hitfelekezeti viszonyokat
feltüntető Bajorországban régóta található.*

A régebben bevett hitfelekezetek közül még a
gör. keletiek-ről és az *unitáriusok*-ról kell — az egyetemi
theologiai oktatás szempontjából — szólanom.

Az unitáriusok száma hazánkban sokkal cseké-
lyebb, semhogy részükre külön theologiai kar felállítá-
sa komolyan kívánható volna. Azt hiszem e hitfele-
kezetre nézve a theologiai tanítás és tudorozás kér-
dése — a mennyiben azt igényelnék, — a protestáns
egyesült theologiai kar keretében volna megoldandó.

* Münchenben, Würzburgban katolikus, Erlangenben protes-
táns hittani kar áll fenn.

A görög keleti egyház viszonyai különösen kívánatossá tennék, hogy papjainak legalább egy része valamelyik állami egyetem tanításának körébe vonassék. A görög keleti szerbekre nézve alkalmas székhely volna Budapest, hol virágzó hitközségük van, esetleg püspöki székhely is volna — a közel Szent-Endre helyett — szervezhető s a hol a Tököly Száva által alapított convictus is működik. A görög keleti románokat már kevesebb kapocs köti Budapesthez, habár épen ezekkel szemben különösen kívánatos volna, ha papjaik kiválójai az ország szívében legerősebben lüktető magyar nemzeti élet behatásának volnának egy ideig kitéve. A mennyiben ez kivihetetlennek bizonyúlna, szóba jöhetne egy görög keleti román hittani facultás felállítása a kolozsvári egyetemen is. De mindkét görög keleti egyházra nézve a theologiai kar létesítését *csak a távolabbi jövő feladatának tekinthetjük*, mert a hogy a dolgok ma állanak, aligha várható ennek az eszmének az érdekelt egyházak részéről való melegebb fölkarolása, és mert kérdéses az is, vajon ily egyetemi karok szervezése czéljából minden tekintetben alkalmas és elfogadható tanerők ez idő szerint rendelkezésre állának-e?

A harmadik egyetem kérdésével szorosan összefügg *a jogacademiák kérdése*, mert ha az egyetemi rendszer felé egy további lépést teszünk, akkor okvetetlenül tisztába kell jönnünk azzal, hogy a felsőbb oktatás egyéb intézményeivel mi történjék? különösen azokkal, a melyeknek helyzete már ma is szinte tarthatatlannak mondható.

Elméletileg legtisztábbnak és leghelyesebbnek látszanék mindazokra a világi tanszakokra nézve, a melyek az egyetemeken képviselve vannak, a külön szakiskolákat teljesen megszüntetni. Ezt azonban lehetetlenségnek tartom, egyrészt azért, mert akkor nem csak egy harmadik, de legalább még egy negyedik, ötödik (leg-

alább csonka) egyetem fölállítása volna szükséges, és másfelől azért, mert létező kulturintézményeket — különösen az olyanokat, a melyek a maguk körében feladatuknak mégis csak megfelelnek s életképesek, — egyszerűen agyoncsapni, — habár törvényhozási úton lehetséges, nézetem szerint sem politikai, sem kulturai szempontból nem kívánatos.

Egyébiránt az úgynevezett egyetemi rendszer a maga abszolút tisztaságában tulajdonképen Europa egyetelen nagyobb államában sincs ez idő szerint *teljesen* keresztülvive. Nem is szólva Francia- és Angolországról, a hol a felsőbb szakiskoláknak ma még sokféle nemei léteznek, tudvalevőleg vannak Olasz- és Spanyolországban is régóta egy-két facultásból álló „csonka egyetemek“, vannak Németországban is academiák (Münsterben és Braunsbergben), melyek csak theologiai és philosophiai karból állanak. Az egyetemeknél szűkebb körű főiskolákat a Trefort Ágoston 1873-iki törvényjavaslata is fentartotta.

Nekünk nézetem szerint, — s mint azt már az előbbieken indokoltam, — oda kell törekednünk, hogy felsőbb oktatásunk minden reformja az izolált szakiskolák rendszerének fokozatos elhagyását s a felsőbb oktatásnak nagyobb centrumokba való csoportosítását tekintse czélul. Ez okból felállítandó a harmadik egyetem, új jogacademiák létesülése mindenkép megakadályozandó s a létezők száma is — a kevésbé életképesek megszüntetésével — lehetőleg apasztandó. Ezen túl menni véleményem szerint nem lehet, de igen is szükséges, még pedig mielőbb s mindenestre legkésőbb a harmadik egyetem fölállításával egyidejűleg, tisztázni a jogacademiák helyzetét, végleg megállapítani feladatkörüket s lehetőleg törvényhozási úton megszabni működhetősök feltételeit.

E tekintetben a leghelyesebb irányt az a törvényjavaslat jelöli meg, a mely a jogi államvizsgálatok ügyében nem rég benyújtott.

Ez a törvényjavaslat egyfelől megszünteti azt a jelenlegi fonák állapotot, mely szerint az egyetemek jogdoctori szigorlatai az ügyvédi minősítés feltételeit képezik s ezáltal módot nyújt arra, hogy a jogacade-miák hallgatósága folyvást ne csökkenjen, másfelől a jelentékenyen szigorúbbá tett jogi államvizsgák meg-tarthatásának föltételeit megjelölván, ezáltal elő fogja idézni az oly jogacade-miáknak, melyeket fentartójuk kellő karba helyezni nem képes, úgyszólván termé-szetes halállal való kimúlását.

Nézetem igazolására szolgálhat, hogy a tanügyi reformjaikban néha igazán radicális francziák körében is az egyetemek alkotására törekvők maguk sem kép-zelik e reformot úgy, hogy az minden történetileg kifejtett felsőbb iskolai intézményt halomra döntsen s mint az e mozgalom vezető lelkének, *Liard*-nak nyilat-kozataiból világosan kitűnik, számolnak azzal a szükség-szerűséggel, hogy az egyetemekké egyesítendő facul-téken kívül még elég nagy számmal megmaradó külön tudománykarok is bizonyos megállapítandó sze-rényebb feladatkörben tovább folytassák működésüket s esetleg később létrejövendő egyetemek csíráit képezzék.

Csengery Antal a jogi szakoktatás ügyében tartott enquête alkalmával oda nyilatkozott, hogy az egyete-mekké át nem alakítható, de jól ellátott jogacade-miák philosophiai karral volnának megtoldandók s ily alakban doctori fokozat adományozási jogával is felruházandók. E nézetet egészen nem tehetem magamévá, mert a doctorrá avatás jogát s vele az egyetemi jelleget okvet-lenül a facultások nagyobb csoportjának — legalább háromnak, — vélném fentartandónak. Hogy azonban a népesebb jogacade-miák mellett, s ott, hol egy philoso-phiai kar felállítására a kellő erő megvan, ily kar is létesüljön, azt a felsőbb oktatás rendszerére nézve vállott felfogásom szempontjából csakis helyeselni tudnám. Az ily philosophiai kar nemcsak a jogászok szélesebb körű kiművelésére szolgálhatna, de tanárjelölteknek is nyújt

hatna oly képzést, mely a középiskolai törvény értelmében az egyetemi évekbe részben beszámítható volna. Meg kell azonban jegyezni, hogy ily karok létrejöttét mindenestre csak kevés helyen s csak úgy tartanám kívánatosnak, ha az összes főbb szakok megfelelő képviselőtéről s a tudományművelés minden szükséges eszközéről gondoskodás történik, mert ellen esetben azok aligha bizonyulnának életképesebbeknek annál a csonka bölcsészeti karnál, melyet Trefort miniszter még a hetvenes években a pozsonyi kir. jogacademia mellett létesített és a melynek isolált egy-két nyelvészeti tan-
széke teljesen hallgatók nélkül maradt.

Nem képezheti feladatomban a kifejtett elvek értelmében létesítendő harmadik egyetem felállításának *gyakorlati keresztülvitelét* s különösen az e cél által igényelendő *költségek* összegét tüzetesen megjelölni; e tekintetben csak néhány megjegyzésre kívánok szorítkozni. A költségösszeg egyébiránt úgyis nagy részben függ attól, hogy az a város, a mely az egyetemet elnyeri, mennyit nyújthat meglevő intézményeiben s hozandó áldozataiban az egyetem céljaira.

Azok között a sajtóságos nézetek között, a melyeket a harmadik egyetem kérdésére nézve az időszaki és napi sajtó felszínre hozott, ki volt fejezve az is, hogy az államra nézve tulajdonképen lealázó egy oly fontos kulturintézménynek, minő az egyetem, létrehozásánál tért nyitni a városok egymásra való licitálásának s ily módon olcsóbbá akarni tenni azt, a mi az állam kötelességszerű terhére képezi.

Hát tisztázzuk az eszméket! Hogy a harmadik egyetem ügye ily soká húzódik el s a városoknak *emiat* oly sok idejük volt az egymásra licitálásra, azt magam is sajnálom. Hogy a harmadik egyetem helyének megválasztásánál az illető város által e cél érdekében hozható anyagi áldozatok nagysága az *utolsó* szempontot

kell, hogy képezze: az iránt, gondolom, mindnyáján egyetértünk. De hogy egy egyetem létrejötte érdekében az a város, a melyben az felállítatik *mentül nagyobb áldozatot* hozzon és az állam ezt az áldozatot készséggel elfogadja: ezt nem csak hogy kifogásolni nem lehet, de ezt a dolog természete hozza magával.

Vegyük csak tekintetbe, hogy Franciaországban, — a hol pedig az állam sokkal inkább volna abban a helyzetben, hogy ily kérdésekben a nagylelkűség álláspontjára helyezkedjék, — némely város mekkora áldozatokat hozott újabban facultásai tekintélyének emelése, hallgatóságának szaporítása s majdan egyetemi rangra emelésük érdekében; ott kiterjedt *egyesületek* alakultak (société des amis de l'université) egyik-másik nagyobb vidéki főiskolának egyetemmé való fejlesztése érdekében.

Hogy ebben az irányban az áldozatkészség nálunk is megvan, annak csak örülhetünk s a törvényhozás és kormány teljes mértékben jogosultak ezt az áldozatkészséget igénybe is venni. De most már magam is kíváncsi vagyok tartanám, hogy az *elhatározás* megtörténjék, ha mindjárt ez az elhatározás az áldozatokban való nemes versengésnek véget is fog vetni.

Az elhatározást természetesen nem követhetné mindjárt az egyetem tényleges megnyitása, de az e célból okvetlenül szükséges törvény megalkotása után például egy évre az új egyetem már megkezdhetné működését úgy, hogy — a mennyiben az illető helyen jogacademia van — az mindjárt egyetemi karrá alakulna át, az orvosi és természettudományi karok pedig esetleg évfolyamról évfolyamra szerveztetnének — mint a hogy Trefort a pozsonyi orvos- és természettudományi kar felállítását tervezte, — mi által a kormány időt nyerne az építkezésre, a szükséges tanerőkről való gondoskodásra, s az egyes tanszékek felszerelése is több évre oszlanék el. Négy, illetőleg öt évvel a megnyitás után az egyetem már teljes erővel működhetnék s mindennemű képesítést is oszthatna.

A Trefort által a pozsonyi egyetem érdekében 1880-ban Ő Felségéhez tett előterjesztés a felállítandó egyetem költségeire nézve a következő megközelítő előirányzatot tartalmazta: épületek és telkek megszerzésére és első felszerelésre 800,00 forint, mely hitelművelet útján volna beszerzendő, úgy, hogy e czímen 50 éven át 50,000 frt (a mai kamatláb szerint kevesebb) terhelné az állami költségvetést. Ehhez járulnának — miután a jogi kar már megvan, — a bölcsészeti kar évi dotációjaképen 12,500 frt, a természettudományi karé: 24,500 frt, az orvoskaré: 40,000 frt, hivatalnokok és szolgaszemélyzetre: 8000 frt, dologi kiadásokra: 12,000 frt. Összesen tehát 147,000, illetőleg kereksszámmal 150,000 frt évi kiadás.

Ezt a számítást kissé optimistikusnak tartom. Először is is az ottani jogacademia a tanulmányalaphból tartatván fenn, tekintettel ezen alap jogi természetére, jövőendő bonyodalmak elkerülése s az egyetem tiszta állami jellegének megóvása szempontjából czélszerűbbnek vélném a jogacadiemiát, mint egyetemi jogi kart egészen az állam terhére venni át, a mi a tanulmányalaphnak pénzügyi érdekeivel éppen megegyeznék, de a mi — a jelenlegi állapot szerint — 30,000 frtnyi többkiadást képezne a fentebbi számítással szemben. Az építkezések és első felszerelés költségét is 800,000 frtnál többre vélném előirányozandónak; a fizetési viszonyok is változtak azóta, úgy, hogy nem hiszem, miszerint a pozsonyi egyetem — teljes kifejlődése után — a kolozsvári egyetem és tanárképző jelenlegi netto-költségénél (300,219 frt) sokkal kisebb összeggel volna fenttartható, a miben a beruházások kamatai nem is foglaltatnának benne.

Azonban a cél szempontjából ezt a költséget sokalunk nem szabad s különösen a beruházásokra nézve szem elől nem tévesztendő, hogy a pénztári készletek tetemes, költségvetésen kívüli fedezete úgysis kizárólag a gazdasági, nem a szellemi kultúra czéljaira fordít

tatik és hogy költségvetésünk nemsokára felszabadúl a parlamentépületnek évenként százezreket igénylő terhe alól, a melyeknek helyét, — mint a miniszterelnök is legutóbbi pénzügyi exposéjában helyesen jelezte, — legmértőbben kulturális céljaink nagyobb mérvű ápolása s különösen *egyetemi építkezéseink* költsége foglalhatná el.

A törvényhozás és a kormány által a *millennium* alkalmából befejeztetni vagy megalkottatni tervezett művek közül egyet sem szándékom kifogásolni, de mégis meg kell jegyezni, hogy azoknak nagy része a millennium nélkül is körülbelül ez időben létrejött vagy megkezdett volna, míg egy részök — mint az országos kiállítás — nem bírhat egy új évezredre kiható, *maradandó* alkotás jellegével. A három milliónyi költséggel létesíttetni tervezett képzőművészet-történelmi múzeumot pedig — őszintén megvallva, — egyáltalán nem tartom a harmadik egyetemenél előbbre való feladatnak.

Ha a törvényhozás és a kormány a millennium idejére a harmadik egyetem ügyét legalább az elhatározás stádiumáig érlelnék meg s esetleg annak az ünnepélynek fényét és korszakos fontosságát az új egyetemi alapjának letetésével emelnék: ez által mindenestre jelelt adnák annak, hogy a nemzet vezetői, s velők és általuk az egész magyar nemzet a leviharzott évezred után még mindig ifjan, bár a tapasztalat érett bölcseségével lépi át az újabb évezred küszöbét; mert csak a fiatal erő és önbizalom erénye nemes ideálokért lelkesedve a messzebb jövőnek szánt új alkotásokra vállalkozni, és mert viszont csak a tapasztalatokkal szerzett, érett bölcsesség előjoga felismerni azt, hogy egyedül a tudományos műveltség az, a mely egy nemzetnek valódi értékét megadja, képessé teszi rá, hogy mások fölébe emelkedhessék s az idők múlásával nyugodtan szembenézzon.

TÁRGYMUTATÓ.

Oldal.

I. fejezet: Trefort Agoston és Csáky Albin gróf magatartása a harmadik egyetem kérdésével szemben; a körülmények, melyek a szerzőt e tanulmány megírására indították. 3

II. fejezet: A harmadik egyetem kérdésének eddigi fejlődése s jelen állása. Trefort kezdeményezése a pozsonyi egyetem érdekében. Mozgalom Szeged mellett. Kassa is a versenyző városok sorába lép. A képviselőház közoktatási bizottsága által megtartott enquête. A bizottsági jelentést a Ház tudomásul veszi. Trefort magatartása a József-academia visszaállítása ügyében; e terv megbukik; Trefort törvényjavaslata a Pozsonyban felállítandó orvosi kar tárgyában. Billroth röpiratában a Bécsben tanuló magyar orvosnövendékek eltávolítását kívánja. Az ügy szünetel. Csáky gróf a harmadik egyetemet időelőttinek nyilvánítja. Debreczenben felekezeti egyetemet terveznek. A millennium alkalmából Szeged és Pozsony megújítják a mozgalmat. Eötvös báró is korainak tartja még a harmadik egyetemet . . . 6

III. fejezet: A harmadik egyetem szükségességének és időszerűségének bizonyítása. A kérdés eddig mindig ferde nézőpont alá volt helyezve. Elvben sohasem lett a harmadik egyetem szükségessége megtámadva . . . 18

Az egyetemek száma a népesség számához viszonyítva, a külföldön és nálunk. Magyarország e tekintetben az összes művelt európai államok között leghátul

sorakozik. Nem elég a meglevő egyetemek fejlesztése; új központ szükséges; ennek hatása a tudományra, a közművelődésre 21

A felsőbb oktatás rendszerei; jobb az egyetemi rendszer mint a szakiskolai. Franciaország közeledik az egyetemi rendszerhez. A különböző szakoknak nagyobb főiskolákba csoportosítását igényli a tudományok kölcsönhatása. Tudósképzés és gyakorlati szakképzés el nem különíthető. Nálunk túlságosan sok a jogiskola, kevés az orvosi kar; a jogászokhoz képest nagyon csekély az orvosnövendékek száma 31

Orvosnövendékeink harmadrésze most osztrák főiskolákon tanul; e jelenség okai és hátrányai; ez korlátozandó. Még egy orvosi karra — tehát egyetemre — e miatt is szükség van 41

A harmadik egyetemnek a kolozsvárnál kisebb vagy nagyobb népessége nem képezne lényeges körülményt. A kolozsvári egyetem jelentősége a felsőbb oktatás és tudományosságunk szempontjából; a kisebb városokban levő egyetemek előnyei 49

A harmadik egyetem tanszékeit lehetne jól betölteni; eddig egyetemeink csekély száma miatt sok szellemi erőt el is vesztettünk 54

A pénzügyi szempont nem képezhet föltétlen akadályt; egyetemi czélokra aránylag nagyon keveset költünk. A budapesti és kolozsvári egyetemen mindig lesz javítani-, alkotnivaló; ezek szükségletei miatt a harmadik egyetem nem késztetik. A népnevelés érdekét nem szabad ellentétbe állítani a felsőbb oktatásával . . 57

IV. fejezet: A felekezeti egyetem kérdése. A protestánsok egyetem-állítási joga törvényen alapul; de tartalma meghatározatlan. E jog tényleges gyakorlása törvényhozási intézkedést igényelne. A kérdés nehézségei. A debreczeni terv megvalósításának költségei. A felekezeti egyetemek hátrányai és veszélyei . . . 66

V. fejezet: A keresztülvitel némely kérdése. A kínálkozó helyek (Pozsony, Szeged, Kassa, Debreczen) előnyei és hátrányai. A legkedvezőbb körülmények Pozsonyban volnának feltalálhatók. Szegedre a második műegyetem volna helyezendő. A harmadik egyetem milyen karokból volna szervezendő? A theologiai karok nem mellőzendők. Kolozsvárott egyesült protestáns hittani kar volna létesítendő. A jogacademiák száma lehetőleg apasztandó; egyszerűen meg nem szüntethetők; feladatkörük törvényileg volna tisztázandó. A jogi államvizsgák ügyében benyújtott törvényjavaslat jelöli meg a helyes utat. A harmadik egyetem megközelítő költségei. A millennium alkalmából legalább megindítandó volna a felállítás

80

